

A Study and Analysis of the Main Character of *Pedar-e aan Digari (Father of the Other One)* Based on Karen Horney's Theory of Neurotic Needs and Character Styles

Fatemeh Rahmani Fard ¹ | Amin Izadpanah ^{2*}

1. M.A Student of Children's Literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shiraz University, Shiraz, Iran. E-mail: f.rahmanifard375@gmail.com
2. Corresponding Author, Assistant Professor of Foundations of Education, Faculty of Education and Psychology, Shiraz University, Shiraz, Iran. E-mail: aizadpanah@shirazu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 08/01/2022

Received in revised form:
18/04/2022

Accepted: 25/04/2022

Keywords:

Karen Horney,

Neurotic needs,

Character styles,

Childhood,

Father of the other one.

ABSTRACT

This paper aims to analyze the personality of the main character of the novel *Pedar-e aan Digari (Father of the Other One)* by Parinoush Saniee, using the Neo-Freudian psychoanalytic theory of Karen Horney, especially her theory of Neurotic needs and personality types. Horney emphasized on the significance of the role of culture, environment and family on the development of personality. Analytic reading of those literary works that found their narrative on the basis of representing people's healthy/unhealthy personality development, through narrating the childhood and youth events, can and may be of interest to interdisciplinary scholars. Horney has introduced three trends that arise from different needs which are; a) movement towards others, b) movement against others, and c) movement away from others and lead to three personalities, or character styles (i.e., compliant, aggressive, and detached). Integrating qualitative deductive content analysis, data and multiple examples in the text, which reveal how the main character of the novel responds to his neurotic needs in his childhood, have been gathered and, then, analyzed. Furthermore, how he chooses the trend of moving away from others and becomes a detached person in his adulthood has also been addressed.

Cite this article: Rahmani Fard, F., Izadpanah, A. (2024). A study and analysis of the main character of *Pedar-e aan digari (Father of the Other One)* based on Karen Horney's theory of neurotic needs and character styles. *Journal of Research in Narrative Literature*, 13 (2), 183-213.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/rp.2022.7340.1493

Extended Abstract

Introduction:

The concepts within the theoretical framework of Karen Horney, a German psychoanalyst, have been used not only for diagnosing and analyzing the personalities of neurotic individuals but also for analyzing the personalities depicted in literary works. Horney herself believed that both literature and psychology deal with characters and strive to uncover the darker layers of the mind. Although Horney initially followed Sigmund Freud, she later diverged from some of his views, specifically asserting that "social and environmental factors are involved in shaping an individual's personality and are fundamental causes of neurosis and disruptions in personality functioning." In her book "The Neurotic Personality of Our Time," Horney introduced the dynamic theory of neurosis, which is based on the fundamental conflict between people-pleasing and people-avoiding behaviors. Horney's theory, besides social and cultural forces, was also influenced by her gender and personal experiences. Some key concepts of her theory include: basic anxiety, moving towards people, moving against people, moving away from people, and the idealized self-image. A significant portion of the narrative in the novel "Father of the Other One" progresses using a first-person narrator, through the perspective of Shahab, the main character, and revolves around the events of his childhood. The turmoil in the relationships between the father and mother and the main character during his childhood makes this work an excellent case study for psychoanalytic-literary analysis.

Methodology:

This article is a case study conducted within a qualitative paradigm, utilizing content analysis for data mining within the text. Since the analysis of the work is based on pre-existing concepts and components of Horney's theory, the content analysis is deductive in nature (Mayring: 2000). Methodologically, in deductive content analysis, the components or criteria for analysis are pre-existing, and the text is analyzed based on them. In this research, since the main categories or concepts of Karen Horney's theory, particularly neurotic needs and personality types, were pre-existing and used to analyze the main character, the content analysis of the text is deductive. Initially, the theoretical foundations and key concepts of Karen Horney's theory are explained, and then, relying on these concepts, the text is analyzed by presenting examples and evidence from the narrative. The approach to analyzing the findings in this research is also interpretive-descriptive (Maykut & Morehouse, 1994: 113).

Results and Discussion:

The novel "Father of the Other One" describes the sequence of childhood events of an individual who gradually distances himself from others and becomes a solitary character. A set of neurotic needs emerge during the main character's childhood, and he tries to respond to them in various ways. Initially, we see that Shahab lacks the power to say no and even agrees to others' unreasonable demands to keep them satisfied. Over time, when Shahab tries to break free from this passivity and act according to his own will, due to the emergence of another set of needs, he still takes the wrong path, attempting to express his dissatisfaction through

stubbornness, destroying others' belongings, and cursing. Ultimately, he chooses the path of distancing himself from people and embracing solitude. Comparing Shahab's narration of his childhood with the evidence available from his adulthood within the same narrative shows that his childhood casts a shadow over his present life. As an adult, Shahab has made distancing from people his way of life. It also seems that Shahab still needs his father's approval and acceptance—a need that was not met in a healthy way during his childhood and has persisted into his adulthood.

Conclusion:

From Horney's perspective, the effort to gain affection in neurotic individuals is so intense that it can be considered a sign of anxiety and its severity. Although in the beginning of the story, Shahab shows in his narration that during his childhood, he sought to gain affection and keep people pleased, he becomes upset when he realizes he is being ridiculed and humiliated by others. This resentment grows within him, and each time he intends to show his hatred towards others. Over time, and with his inability to speak, everyone around considers Shahab to be backward, stupid, incapable, and dangerous. Shahab himself succumbs to others' perceptions, distancing himself from his true self, who has the ability to speak and can present himself to others. Neurotic individuals sometimes fill the gap between their real self and their ideal self with self-criticism and self-hatred. Shahab also secretly hates his inability and lack of acceptance, and tries to suppress his anxiety by destroying others' belongings. Shahab, by accepting his madness, tries to progress in this madness and prove it to others, desiring to excel in the personality that others have constructed for him, which further distances him from his real self. Shahab, as a silent protest, chooses not to speak and opts to distance himself from his family. By finding two imaginary friends, he strengthens the confinement of his world, spending all his time in his room with Asi and Bebee. When Shahab realizes that everyone rejects him because of his perceived stupidity and mistakes, he distances himself from them, hoping that others will not harm him. Reviewing Shahab's childhood experiences shows how he tries, at various stages, to meet some of his neurotic needs in order to overcome his anxieties and achieve a sense of security at home and in relation to others. In neurotic individuals, generally, one of the three tendencies of moving towards people, moving against people, and moving away from people predominates over the others. In other words, a person cannot fully reject the other two tendencies when choosing one; they are present and create fundamental conflicts.

بررسی و تحلیل شخصیت اصلی رمان پدر آن دیگری بر اساس نظریه نیازهای روان رنجورانه و تیپ‌های شخصیتی کارن هورنای

فاطمه رحمانی فرد^۱ | امین ایزدپناه^{۲*}

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد ادبیات کودک، بخش زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. رایانامه: f.rahmanifard375@gmail.com
۲. نویسنده مسئول، استادیار، بخش مبانی آموزش و پرورش، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. رایانامه: aizadpanah@shirazu.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

هدف این مقاله بررسی و تحلیل روان‌شناختی شخصیت اصلی رمان پدر آن دیگری، اثر پرینوش صنیعی، بر مبنای دیدگاه نو روان‌کاوانه کارن هورنای، به‌ویژه نظریه نیازهای روان‌رنجورانه و تیپ‌های شخصیتی است. هورنای بر اهمیت فرهنگ و محیط خانواده در رشد و شکل‌گیری شخصیت کودک تأکید می‌کند. آن دسته از آثار ادبی که روایت خود را بر شکل‌گیری و دگرگونی شخصیت کودک و نوجوان متمرکز کرده، در جریان روایت می‌کوشند آسیب‌های احتمالی محیط و دیگران بر ساختار شخصیت را به تصویر بکشند، زمینه مناسبی برای تحلیل‌های روان‌کاوانه‌ای از این دست هستند. هورنای سه روند حرکت به سمت مردم، حرکت برضد مردم و حرکت جدا از مردم را مبتنی بر وجود و پاسخ‌گویی فرد به مجموعه‌ای از نیازهای روان‌رنجورانه معرفی کرده که منجر به شکل‌گیری سه تیپ شخصیتی مردم‌پذیر، مردم‌ستیز و مردم‌گریز می‌شوند. با استفاده از تحلیل محتوای کیفی از نوع قیاسی برای داده‌کاوی شواهد گردآوری شده از متن که بیان‌گر روند شکل‌گیری تیپ شخصیتی مردم‌گریز در شخصیت اصلی رمان و چگونگی پاسخ‌گویی او به نیازهای روان‌رنجورانه‌اش هستند، نشان داده شده که چرا او در بزرگسالی فردی تنها و منزوی دیده می‌شود.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۱۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۱/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۵

واژه‌های کلیدی:

کارن هورنای،
نیازهای روان‌رنجورانه،
تیپ‌های شخصیت،
دوران کودکی،
پدر آن دیگری.

استناد: رحمانی فرد، فاطمه؛ ایزدپناه، امین. (۱۴۰۳). بررسی و تحلیل شخصیت اصلی رمان پدر آن دیگری بر اساس نظریه نیازهای روان‌رنجورانه و

تیپ‌های شخصیتی کارن هورنای. پژوهشنامه ادبیات داستانی، ۱۳ (۲)، ۱۸۳-۲۱۳.

حق مؤلف © نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/rp.2022.7340.1493

۱. پیشگفتار

خوانش آثار ادبی بر مبنای تحلیل شخصیت‌های آن‌ها و مبتنی بر رویکردهای برآمده از دانش روان‌کاوی و روان‌شناسی همواره از جذابیت خاصی برای پژوهشگران برخوردار بوده است و از جمله پژوهش‌های بینارشته‌ای متداول در قلمرو ادبیات است. منتقدان روان‌کاو شخصیت‌های آثار ادبی را به گونه‌ای مورد تحلیل قرار می‌دادند که گویی انسانی زنده در عالم خیال نویسنده‌اند و عقده‌های خاص خود را دارند (دیویس و فینک، ۱۳۷۳: ۸). کارن هورنای^۱، روان‌کاو آلمانی، نیز از جمله کسانی است که مفاهیم موجود در چارچوب نظریه روانی- اجتماعی او جدا از کاربرد در تشخیص و تحلیل شخصیت افراد روان‌رنجور، در تحلیل شخصیت آثار ادبی نیز مورد استفاده قرار گرفته است. خود هورنای معتقد بود ادبیات و روانشناسی هر دو با شخصیت‌ها سروکار دارند، هر دو روابط انسانی را بررسی می‌کنند، همچنین هر دو در تلاش‌اند تا لایه‌های تاریک ذهن را کشف کنند. از نظر او این نقاط مشترک باعث شده، شیوه‌های تازه تحلیل متن در دنیای امروز، ذهن محققان را به خود مشغول کند و بدین سان می‌توان متون ادبی را از دیدگاه‌های تازه جست و تحولی در ادبیات به وجود آورد (هورنای، ۱۳۹۵: ۷۸).

کارن هورنای از جمله کسانی بود که سعی کرد مفاهیم جدید روانشناسی اجتماعی را در روان‌کاوی وارد سازد. او اگرچه از شاگردان و پیروان فروید^۲ بود؛ اما با بعضی از مواضع نظری فروید مخالف بود. او معتقد بود ساختار و شخصیت انسان تا حد زیادی متأثر از تجربه‌های دوران کودکی است. او همچون فروید بر اهمیت فرآیندهای ناهشیار در شکل‌گیری شخصیت تأکید داشت؛ اما با طبیعت جنسی این تجربه‌های دوره کودکی مخالفت می‌کرد. بر همین اساس او روان‌رنجوری انسان‌ها را پیامد تلاش‌ها و تکانه‌های جنسی نمی‌دانست؛ بلکه بر روابط آشفته میان انسان‌ها در شکل‌گیری روان‌رنجوری انگشت می‌گذاشت (ر.ک: رایکمن، ۱۳۹۶: ۱۴۷). در واقع هورنای استعدادهای ارثی را نادیده نمی‌گرفت؛ اما چگونگی روابط انسان‌ها در محیط را مؤلفه‌ای مهم در شکل‌گیری شخصیت می‌دانست. او مقدار زیادی از نیروهای فطری غیرقابل آزمون را که برای نظام روان‌کاوی سنتی بااهمیت بودند، کنار گذاشت

1. Karen Horney
2. Freud

(لاندین، ۱۳۷۸: ۲۹۸) و بر دو مقوله فرهنگ و شرایط اجتماعی به عنوان عوامل ایجاد ترس و اضطراب در افراد پرداخت. بر این اساس از نظر هورنای ناسازگاری‌های شخصیتی افراد عموماً پیامد مشکلات فرهنگی و روابط ناسالم بین افراد خانواده، به ویژه بدرفتاری پدر و مادر یا همسالان با کودک است (رایکمن، ۱۳۹۶: ۱۴۸). از این روی نظریه و مفاهیم نظری کارن هورنای یکی از نظریه‌های درخور برای تحلیل شکل‌گیری شخصیت افراد در روابط اجتماعی است.

افضلی و حاجی علی اشرفی (۱۳۹۹) نظریه هورنای را در «بررسی تیپ شخصیت‌ها و چگونگی تأثیر جامعه در شکل‌گیری خود ایدئال در رمان عربی *عطر فرانسوی*» به کار برده‌اند. رضایی، زیرک و اسماعیل آذر (۱۳۹۹) به «تحلیل و بررسی سه شخصیت اصلی رمان *جزیره سرگردانی*» یعنی هستی، مراد و سلیم پرداخته، نشان می‌دهند تیپ‌های شخصیتی سه‌گانه این افراد ریشه در دوران کودکی آن‌ها دارد و تجربه‌های دوران کودکی آن‌ها محملی هستند برای این که کدام یک از این تیپ‌های شخصیتی تا پایان عمر فرد، هدایت‌کننده رفتارهای او شود. بدیعی فرد و صادقی (۱۳۹۹) با «بررسی ویژگی پرخاشگری زنان در یک اثر از جمال‌زاده و یک اثر از هدایت بر اساس نظریه کارن هورنای» نشان می‌دهند بدزبانی و تحقیر دیگران نسبت به دیگر ابعاد پرخاشگری از سوی شخصیت‌های زن این دو نویسنده باز نمود بیشتری دارد. صمیمی، عادل‌زاده و پاشایی (۱۳۹۹) به «بررسی تمایز بین عشق سالم و نیاز مهرطلبانه، با توجه به نظریه کارن هورنای در شخصیت اصلی رمان *سهم من*» پرداخته، نشان می‌دهند عشقی که شخصیت اصلی رمان نسبت به اطرافیان‌ش دارد عشقی است روان‌رنجورانه که از نیاز مهرطلبانه او سرچشمه می‌گیرد. پورحییبی، غلام‌رضایی، عقدایی و آریان (۱۳۹۸) با «تحلیل روان‌شناختی شخصیت کودکان داستان‌های هوشنگ مرادی کرمانی بر اساس نظریه کارن هورنای»، به دنبال کاوش اثر اضطراب اساسی در دوران کودکی و تأثیر آن بر شخصیت در بزرگسالی بوده‌اند و نشان می‌دهند تضاد اساسی موجود در شخصیت‌ها باعث شده جهت‌گیری شخصیتی آن‌ها به سه تیپ مهرطلب، برتری‌طلب و انزوطلب متمایل شود و در ضمن همه تیپ‌های شخصیتی، برای رهایی از رنج و آزار عصبی، به خود آرمانی، متوسل شوند. فهیم کلام (۱۳۹۵) نیز با «بررسی رمان *آنته کریستا*، اثر املی نوتومب»^۱، ضمن تشریح حالات روحی شخصیت‌های اثر مثل خجالت، ترس از جمع، وابستگی،

دروغ‌گویی، حقارت و غرور مدعی است شخصیت مهرطلب و برتری‌طلبی که نوتومب در این اثر خلق می‌کند، منطبق با تیپ‌های شخصیتی است که هورنای در نظریه‌های روان‌شناختی خود به آن‌ها پرداخته است. بهنام‌فر و طلائی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «نقد روان‌شناختی داستان دیگر سیاوشی نمانده بر اساس نظریه هورنای» با بررسی و تحلیل متن دریافتند که نویسنده این مجموعه داستان بیشتر حالات روحی و روانی شخصیت‌ها مانند ترس، روان‌پریشی و حقارت را به تصویر کشیده است و شخصیت‌ها برای رویارویی با حقارت خود به سه حالت دفاعی تشریح شده از سوی کارن هورنای، مهرطلبی، برتری‌طلبی و انزوطلبی روی می‌آورند. شاکری و بخشی (۱۳۹۴) نیز به «تحلیل روان‌شناختی شخصیت‌های سه داستان گدا، خاکسترنشین‌ها، آشغال دونی غلامحسین ساعدی برمبنای نظریه کارن هورنای» پرداخته، به این نتیجه رسیده‌اند که شخصیت‌ها در این آثار متأثر از محیط ناهنجار زندگی اجتماعی خویش رفتار عصبی به نمایش می‌گذارند و هرکدام از آن‌ها به یکی از روش‌های دفاعی پناه برده‌اند. بهنام‌فر و طلائی (۱۳۹۳) با «تحلیل روان‌شناختی شخصیت‌های رمان سال‌مرگی با تکیه بر نظریه کارن هورنای» نشان می‌دهند که چگونه شخصیت‌ها به مکانیسم‌های دفاعی مانند مهرطلبی و انزوطلبی روی می‌آورند، از واقعیت می‌گریزند و با گسترش دامنه تخیل روانی، باعث پیچیدگی روایت‌ها می‌شوند. در این رمان زندگی شخصیت مهرطلب، وابسته به محبت و کمک دیگران است؛ بنابراین تمایلات برتری‌طلبی خود را سرکوب می‌نماید. شخصیت انزوطلب هم بنا به ضرورت‌های روحی و موقعیتی که در آن قرار گرفته است برای رسیدن به آرامش و شخصیت مطلوب خود، به انزوطلبی روی می‌آورند.

۱-۱. پرسش‌های پژوهش

کاربست نظریه و مفاهیم نظری هورنای در تحلیل شخصیت آثار ادبی تألیفی یا ترجمه‌شده، به‌ویژه رمان، در ایران نیز مورد توجه پژوهش‌گران ادبی بوده و مرور پیشینه پژوهشی در این زمینه - که در ادامه صورت گرفته است - شاهدی بر این امر است. در مقاله پیش رو نیز تلاش شده است با تکیه بر مبانی نظری و مفاهیم بنیادین نظریه روان‌کاوی کارن هورنای، روند شکل‌گیری شخصیت اصلی رمان پدر آن دیگری نوشته پریوش صنیعی (۱۳۸۴) مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد؛ بنابراین در پی پاسخ به دو

پرسش هستیم؛

- کدام یک از نیازهای روان‌رنجورانه ده‌گانه معرفی شده از سوی هورنای با بررسی شخصیت اصلی رمان در او قابل تشخیص است؟

- بنا بر تحلیل بروز و ظهور این نیازها در گفتار و کنش‌های شخصیت اصلی رمان، شکل‌گیری تیپ(-های) شخصیتی در او چگونه پیش می‌رود؟

۱-۲. روش پژوهش و چارچوب نظری

بخش قابل‌توجهی از روایت در این اثر با استفاده از راوی اول‌شخص و از دریچه ذهن شهاب، شخصیت اصلی اثر و درباره رخداد‌های دوران کودکی او پیش می‌رود. آشفتگی‌های موجود در روابط بین پدر و مادر با شخصیت اصلی رمان در دوره کودکی او این اثر را به نمونه موردی مطلوبی برای بررسی‌های روان‌شناختی- ادبی تبدیل ساخته است. بر این اساس، مقاله پیش‌رو پژوهشی موردی^۱ است که در پارادایم کیفی صورت گرفته و از روش تحلیل محتوا برای داده‌کاوی در متن استفاده شده است. از آنجا که در تحلیل اثر از مفاهیم و مؤلفه‌های از پیش موجود در نظریه هورنای استفاده شده تحلیل محتوا از نوع قیاسی است (Mayring: 2000). به لحاظ روشی، در تحلیل محتوای قیاسی، مؤلفه‌ها یا معیارهای تحلیل از پیش وجود دارند و بر اساس آن‌ها تحلیل متن صورت می‌گیرد. در این پژوهش نیز چون مقوله‌ها یا مفاهیم اصلی نظریه کارن هورنای، به‌ویژه نیازهای روان‌رنجورانه و تیپ‌های شخصیتی، از قبل وجود دارند برای تحلیل شخصیت اصلی مورد استفاده قرار گرفته‌اند. تحلیل محتوای متن از نوع قیاسی است. ابتدا مبانی نظری و مفاهیم کلیدی نظریه کارن هورنای شرح داده شده، سپس با تکیه بر این مفاهیم، متن اثر با ارائه مصداق‌ها و شواهدی از روایت تحلیل شده است. همچنین رویکرد تحلیل یافته‌ها نیز در این پژوهش تفسیری- توصیفی^۲ است (Maykut & Morehouse, 1994: 113).

همان‌طور که در مقدمه نیز اشاره گذرای شد، اگرچه هورنای در ابتدا از پیروان زیگموند فروید بود، اما بعدتر در برخی عقاید از او جدا شد و به‌طور مشخص اعلام کرد:

«عوامل اجتماعی و محیطی در شکل‌دادن شخصیت فرد دخالت دارند و از علل اساسی روان‌نژندی و سبب اختلال در کارکرد شخصیت هستند».

1. Case study

2. interpretative-descriptive

او معتقد بود روانکاوی زیستی فروید تنها می‌تواند کمک ناچیزی به او باشد، در نتیجه به خودکاوی روی آورد. جدا از فروید، هورنای در طول مدت خودکاوی‌اش زیر تأثیر نظریه آلفرد آدلر^۱ درباره جبران حقارت نیز قرار داشت (هوشنگی، ۱۳۹۲: ۲۰۰۲-۲۰۰۳). هورنای در کتاب *تصادف‌های درونی* ([۱۹۴۵] ۱۳۹۸)، نظریه پویای روان‌رنجوری را پدید آورد که مبتنی بر تعارض اساسی در برخوردهای مردم‌ستیزانه و مردم‌گریزانه است. نظریه هورنای علاوه بر نیروهای اجتماعی و فرهنگی، زیر تأثیر جنسیت و تجربه‌های شخصی او نیز قرار داشت، هرچند دیدگاه او با نیروهایی که فروید مدنظر داشت بسیار متفاوت بودند. وی معتقد بود شخصیت نمی‌تواند به گونه‌ای که فروید پیشنهاد کرد، به‌طور کامل به نیروهای زیستی وابسته باشد؛ زیرا اگر این‌گونه بود ما این تفاوت‌های عمده را از فرهنگی به فرهنگ دیگر نمی‌دیدیم (شولتز، ۱۳۸۹: ۱۶۶). هورنای بر تأثیر مسائل فرهنگی و اجتماعی و نقش آن در رشد شخصیت تأکید کرده است و به این ترتیب روانکاوی را با این مسائل پیوند زده است. درک دیدگاه روان‌شناختی هورنای، نیازمند مروری بر برخی مفاهیم کلیدی نظریه او است که برای تحلیل نمونه موردنظر در این مقاله نیز اساسی به‌شمار می‌روند. برای درک بهتری از چارچوب نظری هورنای در ادامه برخی از این مفاهیم کلیدی را کوتاه مرور می‌کنیم.

۱-۲-۱. اضطراب اساسی

به نظر هورنای اضطراب اساسی^۲ احساس افزایشی و فراگیر «تنها و درمانده بودن» در دنیای خصمانه است. این اضطراب، پایه روان‌رنجوری‌های بعدی است که با احساس خصومت، ارتباط نزدیکی دارد (همان: ۲۲۱). خانواده به‌عنوان یکی از ضلع‌های اساسی اجتماع، محل به‌وجود آمدن احساس امنیت در کودک است و در صورتی که فرد در محیط خانوادگی و اجتماعی سالمی رشد کند اعتمادبه‌نفس در او رشد می‌یابد؛ اما هنگامی که کودک نتواند در خانواده احساس امنیت را دریافت کند به اضطراب اساسی که باعث احساس انزوا، بیچارگی، بی‌پناهی است دچار می‌شود و خود را کوچک، درمانده و بی‌کس احساس می‌کند (شاملو، ۱۳۸۸: ۹۴). هورنای معتقد بود اگر در خانواده کودک، تفاهم، احساس امنیت، محبت و صمیمیت وجود داشته باشد، از به‌وجود آمدن روان‌رنجوری جلوگیری

1. Alfred Adler

2. Basic anxiety

می‌شود، در غیر این صورت اضطراب اساسی پیش می‌آید که عامل اصلی شکل‌گیری روان‌رنجوری است (برزگر، ۱۳۹۵: ۷۱۰). هورنای اضطراب را مانند شاخ و برگ روئیده شده از تنه درختی می‌داند که ساختمان روان‌رنجوری را تشکیل می‌دهد. فرد روان‌رنجور برای درمان و جلوگیری از اضطراب، دست به مکانیسم دفاعی می‌زند که خود این تلاش‌ها باعث وخامت اوضاع می‌شود و ساختمان روان‌رنجوری را پیچیده و دردناک می‌کند (هورنای، ۱۳۸۴: ۹۱).

اضطراب اساسی، زمینه‌ساز نگرش‌های تدافعی در فرد می‌شود که برای مقابله با اضطراب در پیش می‌گیرند تا به آرامش دست یابند. در اثر اضطراب بنیادی، ده نوع نیاز روان‌رنجورانه پدید می‌آید که عموماً ناهشیار هستند. این نیازها عبارت‌اند از: نیاز به محبت و تأیید، نیاز به شریک سلطه‌گر، نیاز به زندگی محدود و بسته، نیاز به قدرت، نیاز به بهره‌کشی از دیگران، نیاز به اعتبار و وجهه اجتماعی، نیاز به تحسین، نیاز به جاه‌طلبی، نیاز به خودبسندگی و استقلال و نیاز به تمامیت و شکست‌ناپذیری. این نیازهای روان‌رنجورانه هر کدام نوعی واکنش نسبت به اجتماع را از طرف فرد به همراه دارد که می‌تواند در قالب سه روند روان‌رنجورانه بنیادی و شکل‌گیری سه تیپ شخصیت^۱ شامل ۱. حرکت به سوی مردم^۲، (تیپ/ شخصیت مطیع^۳)، ۲. حرکت برضد مردم^۴ (تیپ/ شخصیت پرخاشگر^۵)، ۳. حرکت دور یا جدا از مردم^۶ (تیپ/ شخصیت جدا یا تنها^۷) بازتاب یابد. این سه روند در فرد روان‌رنجور می‌تواند هم‌زمان وجود داشته باشد؛ ولی در بیشتر مواقع یکی از این سه تبلور بیشتری دارد. اگر کودک می‌توانست تنها به یکی از سه روش دفاع نام‌برده پناه ببرد، دچار ناراحتی و عذاب نمی‌شد؛ ولی مسئله این است که در موقعیت‌های مختلف، از هر سه راهبردهای دفاعی نام‌برده استفاده می‌کند و چون این سه روش با هم تضاد و مغایرت دارند، در وجود کودک کشمکش و تضاد شدیدی ایجاد می‌شود که آن را تضاد اساسی می‌نامیم (هورنای، ۱۳۹۷: ۲۷۶).

1. Character styles
2. Move towards others
3. Compliant
4. Move against others
5. Aggressive
6. Move away from others
7. Detached

۱-۲-۲. حرکت به سوی مردم (شخصیت مطیع)

فرد روان‌رنجور گمان می‌کند برای در امان ماندن از آزار دیگران باید محبت آن‌ها را به خود جلب کند و ناآگاهانه با خود تکرار می‌کند: «اگر من بتوانم محبت شما را جلب کنم، شما آزارم نخواهید داد» (هورنای، ۱۳۸۴: ۹۹). کسی که این روش را در پیش گرفته حتی اگر در جایگاه قدرت باشد دچار یأس شده و امید ندارد که بتواند روی پای خود بایستد؛ بنابراین همچنان تلاش می‌کند مورد محبت دیگران واقع شده تا برای خود حامی و پشتیبان فراهم سازد (سیاسی، ۱۳۱: ۱۳۷۰). چنان‌که گفته شد اولین قدمی که این شخص برای حرکت به سوی مردم برمی‌دارد جلب «محبت و تأیید» و موافقت آن‌هاست. کسی که این نیاز را دارد به نظر دیگران درباره خود، اهمیت زیادی می‌دهد و هیچ انتقاد و نامهربانی را نمی‌پذیرد (همان: ۱۲۹-۱۲۸). همچنین این فرد در رابطه با افراد به دنبال شخصی می‌رود که مسئولیت همه چیز را به عهده بگیرد؛ زیرا که این فرد با داشتن شریک سلطه‌گر از داشتن مسئولیت سر باز می‌زند و به همین علت است که همیشه از تنها ماندن واهمه دارد (ورنون و هال، ۱۳۸۶: ۱۱۸).

۱-۲-۳. حرکت بر ضد مردم (شخصیت پرخاشگر)

شخص پرخاشگر معتقد است همیشه حق با زورمندان است؛ بنابراین سعی دارد همیشه نیرومند باشد تا بتواند مقابل تعرض از خود دفاع کند. او مردم را دشمن خود می‌پندارد و تلاش می‌کند تسلط و برتری خود را با زورگویی و خشونت (دیکتاتوری) برقرار سازد. گاه نیز این شخصیت با نیکوکاری، کمک به نیازمندان یا راهنمایی و ارشاد دیگران سعی در اثبات برتری خود دارد (سیاسی، ۱۳۷۰: ۱۳۱-۱۳۲). به همین دلیل است که شخص عصبی در خود احساس ضعف، ناتوانی، تزلزل و ترس شدیدی می‌کند و همیشه نگران آزار از طرف مردم دنیا است؛ بنابراین سعی می‌کند با به‌دست آوردن قدرت اجتماعی، پوششی برای پنهان کردن ضعف‌های درونی خود پیدا کند. از جمله مسائلی که در نظر او و جامعه نشانه قدرت است می‌توان موفقیت، شهرت، منصب، ثروت یا حتی علم و دانش را نام برد.

در این تاکتیک دفاعی نیز شخص عصبی مدام با خود جمله «اگر من قدرت داشته باشم، هیچ‌کس نمی‌تواند آزارم دهد» را تکرار می‌کند (هورنای، ۱۳۸۴: ۱۰۲). منظور از قدرت، ستودن زورمندی و توانایی و دوست داشتن آن به‌خاطر خود و حقیرشمردن و منفورداشتن ضعف و توانایی است. صاحب این نیاز تصور می‌کند فقط با قدرت اراده می‌تواند از عهده هر کاری برآید. بهره‌کشی اشاره دارد به

همیشه برنده بودن در معاملات و بازی‌ها و از این حیث بر دیگران مزیت داشتن (سیاسی، ۱۳۷۰: ۱۲۹). شخص پرخاشگر سعی می‌کند با به دست آوردن مقام، میزان/اعتبار/اجتماعی خود را بالا برده و از این طریق نسبت به خود، ارزیابی داشته باشد. این فرد خود را شخصیتی بسیار موفق تصور می‌کند و از اطرافیان نیز توقع دارد نسبت به او چنین تصور مبالغه‌آمیز را داشته باشند و او را تحسین کنند. علاقه شخص عصبی به پیشرفت و جاه‌طلبی، از احساس ناامنی او نسبت به شرایط موجود نشأت می‌گیرد و وی سعی می‌کند برای کسب اعتبار به سمت موفقیت‌های بیشتر برود.

۱-۲-۴. حرکت به دور از مردم (شخصیت جدا)

کسی که این روش را انتخاب می‌کند، تصور می‌کند سرچشمه همه کشمکش‌ها، ناراحتی‌ها و بدبختی‌ها اجتماع است. این شخص، نه به کسی کمک می‌کند و نه، از کسی کمک می‌خواهد. این شخص به موقعیت و شرایطی که دارد قانع است و به دنبال شهرت، مقام، جاه و جلال نمی‌رود. همین امر ذوق و سلیقه او را به سمت مطالعه، موسیقی، نقاشی، باغبانی سوق می‌دهد (همان: ۱۳۲). شخص عصبی برای بی‌نیاز ماندن از دیگران، ترس از وابستگی و تکیه به آن‌ها، عواطف و احساسات خود را خفه می‌کند یا به طور دقیق‌تر، عواطف و احساسات او خودبه‌خود از رشد بازمی‌مانند و خفه می‌شوند. در تاکتیک عزلت‌گزینی شخص با خود تکرار می‌کند که «اگر از شما دور باشم، از آزار شما مصون خواهم بود (هورنای، ۱۳۸۴: ۱۰۵).

«شخصیت جدا» به طور مداوم در روابط خود دچار یأس شده و نتیجه مطلوبی نداشته است؛ بنابراین این شخص از پیوستن به دیگران خودداری می‌کند و به صورت شخص منزوی یا گریزان درمی‌آید و به این روش به خودبستگی می‌رسد. این شخص تلاش می‌کند جنبه کمال‌یافته‌ای از خود را به نمایش دیگران بگذارد؛ بنابراین پیش از آنکه دیگران متوجه ضعف‌های او بشوند، خود، آن‌ها را شناسایی کرده، به اصلاح یا پنهان کردنشان می‌پردازد و در ادامه از مورد انتقاد واقع شدن که از آن به شدت واهمه دارد خود را دور می‌کند (ورنون و هال، ۱۳۸۶: ۱۱۸-۱۱۹). این گونه است که شخصیت گریزان از اجتماع، با محدود ساختن زندگی در مرزهای تنگ، وضع موجود را حفظ کرده، از هرگونه تغییر و تفنن دوری می‌جوید (سیاسی، ۱۳۷۰: ۱۲۹).

۱-۲-۵. خودانگاره آرمانی

تجربه تعارض بین شیوه‌های ناسازگار توسط اشخاص روان‌رنجور، فقدان اتحاد و ناهماهنگی را در شخصیت آنان به وجود می‌آورد؛ بنابراین آن‌ها با همان هدف افراد بهنجار، برای اینکه شخصیت را یکپارچه کنند خودانگاره آرمانی^۱ را می‌سازند. تشکیل این خودانگاره آرمانی بر اساس ارزیابی واقع‌نگرانه از نقطه‌قوت‌ها و نقطه‌ضعف‌های شخصی نیست؛ بلکه این خودانگاره بر اساس خیالی‌واهی، یعنی آرمان دست‌نیافتنی «کمال مطلق» بنا شده است (شولتز، ۱۳۸۹: ۱۷۸). افراد روان‌رنجور، برای رسیدن به این آرمان دست‌نیافتنی، به آنچه هورنای آن را حکومت یا استبداد بایدها^۲ نامیده (هورنای، ۱۳۹۷) می‌پردازند؛ چراکه این افراد به خودانگاره واقعی‌شان علاقه‌ای ندارند و اعتقاد دارند که باید طبق خودانگاره آرمانی‌شان عمل کنند که در آن خود را بسیار مثبت، شریف، روراست و شجاع می‌بینند. آن‌ها خود واقعی‌شان را انکار می‌کنند و تلاش می‌کنند به آنچه «باید باشند» یعنی خودانگاره آرمانی‌شان تبدیل شوند. باوجوداین، تلاش‌های آن‌ها با شکست مواجه می‌شود و هرگز نمی‌توانند خودانگاره غیرواقع‌بینانه خود را به دست آورند (شولتز، ۱۳۸۹: ۱۷۸-۱۷۹). زمانی که اشخاص خودانگاره‌ای آرمانی از خودشان می‌سازند، خود واقعی آن‌ها به‌طور افزایشی عقب می‌ماند. این تفاوت میان خودواقعی و خودآرمانی، بیگانگی زیادی ایجاد می‌کند و موجب می‌شود که افراد روان‌رنجور نسبت به خود احساس خوشایندی نداشته باشند. افراد با تلاش برای حل تعارض‌های خود، دست به ساخت این خودآرمانی می‌زنند و بدین ترتیب خودواقعی در برابر آن تصویرآرمانی کوچک جلوه می‌کند.

۲. پردازش تحلیلی موضوع

در ادامه، ابتدا خلاصه رمان بیان شده، سپس بررسی و تحلیل روان‌شناختی شخصیت اصلی رمان پدر آن دیگری بر مبنای دیدگاه نو روان‌کاوانه کارن هورنای، به‌ویژه نظریه نیازهای روان‌رنجورانه و تیپ‌های شخصیتی ارائه می‌شود.

۲-۱. فشرده سیر رخدادهای رمان

پدر آن دیگری، زندگی خانواده‌ای ایرانی را در دهه هفتاد روایت می‌کند. ناصر و مریم در دانشگاه با

1. idealized self

2. tyranny of should

یکدیگر آشنا شده و ازدواج کرده‌اند. ناصر با داشتن سه فرزند مجبور است تمام وقت کار کند تا بتواند ترفیع بگیرد و بهترین زندگی را برای خانواده‌اش فراهم کند. او عملاً به دستگاه کسب درآمد تبدیل شده و گمان می‌کند با در اختیار گذاشتن امکانات برای فرزندانش وظیفه پدری را به‌خوبی انجام داده است. فرزند اول این خانواده آرش است که پدر خانواده، او را عمیقاً دوست دارد و او را به‌خاطر هوش و شاگرد اول بودن تشویق می‌کند و به‌نوعی می‌خواهد با پیشرفت آرش به دیگران بابت داشتن چنین فرزندی فخر بفرشد. فرزند دوم خانواده، شهاب است که شش سال دارد و داستان در زمان تولد بیست‌سالگی‌اش و در جریان به‌خاطر آوردن کودکی شهاب، هنگامی که عکس‌های قدیمی را می‌بینند، از زاویه دید او و مادر که هر دو از جمع مهمانی فاصله گرفته، گذشته را مرور می‌کنند روایت می‌شود. با به دنیا آمدن شهاب، مادر همچنان سرکار می‌رود و شهاب را به پرستاری ترک‌زبان می‌سپارد. شهاب از نبود مادر در خانه غمگین بوده، خانواده نیز به‌اندازه کافی به او توجه نمی‌کند، درست زمانی که شهاب به حضور تمام وقت خانواده‌اش نیاز داشت آن‌ها نبودند. با به دنیا آمدن فرزند سوم که دختری است به نام شادی، تنهایی شهاب تکمیل می‌شود. البته او دو دوست خیالی به نام‌های اسی و بیبی هم دارد که اولی روحیه سرکش و دومی روحیه مهرطلب او را بازنمایی می‌کنند.

با به دنیا آمدن شادی مادر در خانه می‌ماند تا از فرزندان نگهداری کند، با اینکه او ظاهراً خواسته است برای بچه‌ها وقت بگذارد؛ اما ناراحتی او به دلیل کار نکردن، فضای غمگینی را به خانه آورده است. کار شهاب هنگامی سخت‌تر می‌شود که شادی زبان باز می‌کند و با شیرین‌زبانی توجه همه را به خود جلب می‌کند، شهاب که از این وضعیت ناراضی است ناراضیتی و عصبانیت خود را با سکوت نشان می‌دهد و لالی اختیاری را در پیش می‌گیرد. با صحبت نکردن شهاب همه او را خنگ می‌دانند و به او آزار می‌رسانند. شهاب که تا پنج‌سالگی به تحقیر شدن عادت کرده شکایتی ندارد؛ اما ناگهان با اتفاقاتی که پیش می‌آید تصمیم می‌گیرد حق خود را بگیرد و کار دیگران را تلافی کند. سخن نگفتن شهاب باعث می‌شود برای نشان دادن عصبانیتش به کارهای خشونت‌آمیز متوسل شود و دیگران را بیشتر از قبل عصبانی کند.

در این رمان، به‌جز خانواده ناصر و مریم با خانواده حسین و فتانه، عمو و زن عموی شهاب نیز آشنا می‌شویم. آن‌ها دو فرزند دارند، خسرو و فرشته. مردسالاری را در خانواده آن‌ها نیز می‌توان دید

به گونه‌ای که خسرو نیز به خواهر بزرگ‌تر خود زور می‌گوید و دوست دارد با تقلید کارهای مردهای بزرگ‌تر، خودش را اثبات کند. آن خانواده نیز مشکلاتی با فرزندان خود دارند و به واسطه اذیت کردن و طعنه زدن به شهاب در روایت‌های او حضور دارند. در آخر با وارد شدن مادر بزرگ مادری شهاب که از جنوب به تهران آمده است احساس امنیت برای شهاب فراهم می‌شود. بالاخره شهاب احساس می‌کند کسی او را به خاطر خودش دوست دارد و برایش اهمیت ندارد که می‌تواند حرف بزند یا نه. رابطه خوب مادر بزرگ و شهاب تا جایی پیش می‌رود که شهاب از صحبت کردن و اشتباه کردن کنار او نمی‌ترسد و سعی می‌کند کم‌کم صحبت کند؛ اما از مادر بزرگ قول می‌گیرد که به کسی نگوید. مادر بزرگ، شهاب را در مدرسه ثبت‌نام می‌کند و به تمامی اعضای خانواده نشان می‌دهد که حرف نزدن شهاب به خاطر نادیده گرفتن او بوده است و خانواده در رشد او کوتاهی کرده‌اند.

در ادامه به تحلیل شخصیت شهاب بر اساس نیازهای روان‌رنجورانه کارن هورنای می‌پردازیم و تلاش می‌کنیم با شواهد برآمده از متن اثر، شیوه برخورد شهاب با اضطراب اساسی ناشی از حضور در رابطه خانوادگی ناسالم را شناسایی کنیم.

۲-۲. نیاز به محبت و تأیید^۱

از نگاه هورنای، تلاش برای جلب محبت در افراد روان‌رنجور به قدری شدید است که می‌توان آن را یکی از علائم وجود اضطراب و نیز شدت آن دانست. علت اینکه شخص روان‌رنجور به تاکتیک مهرطلبی بیش از سایر تاکتیک‌ها متوسل می‌شود، این است که وی از یک طرف، تمام مردم دنیا را عناصری خطرناک و آزاردهنده فرض می‌کند و از طرف دیگر، خود را در مقابل آن‌ها موجودی ضعیف و بی‌دفاع می‌بیند. در چنین وضعیتی برای اینکه بتواند از آزار دیگران در امان باشد، منطقی‌ترین و مطمئن‌ترین راهی که به نظرش می‌رسد، این است که سعی می‌کند به هر طریق، دوستی، توجه، احساس ترحم و دلسوزی آن‌ها را به خود جلب کند (هورنای، ۱۳۸۴: ۱۱۲).

این ویژگی را در شهاب می‌توان یافت. او در آغاز، شخصیتی محبت‌طلب دارد به گونه‌ای که برای جلب رضایت و توجه دیگران دست به هر کاری می‌زند و اعتراضی ندارد. این روش او تا جایی پیش

می‌رود که برای شادی دیگران دست به کارهای خطرناک می‌زند. مثلاً «خسرو» پسرعموی شهاب از این خصوصیت اخلاقی شهاب سوءاستفاده کرده، از او می‌خواهد هر کاری انجام دهد، شهاب هم برای جلب رضایت او نه نمی‌گوید:

تازه اوایل فکر می‌کردم خنگ بودن خوب است و وقتی خنگ صدایم می‌کردند خوشم می‌آمد چون همه با خوشحالی این را می‌گفتند. پسرعمویم خسرو اولین کسی بود که به خنگی من پی برد و این اسم را روی من گذاشت. تا مرا می‌دید می‌گفت: «به‌به چه پسر خنگ خوبی، بیا بینم، بیا سر تو بنذار زمین پاهاتو هوا کن تا یه آب‌نبات بهت بدم. آفرین پسر خوب». هر کاری می‌گفت می‌کردم او هم می‌خندید و خوشحال می‌شد جایزه می‌داد و تشویقم می‌کرد (صنّعی، ۱۳۸۴: ۷).

در ادامه نیز شهاب برای جلب محبت و موردپسند دیگران واقع‌شدن راضی می‌شود از آب جوی بخورد که آرش برادرش سر می‌رسد و مانع می‌شود. همچنین او با فرشته دخترعمویش به پارک می‌رود تا او بتواند به ملاقات پنهانی‌اش برسد، هرچند شهاب همیشه احساس خطر می‌کند و این همراهی‌ها را دوست ندارد.

شهاب در ابتدا تصور می‌کند زندگی شادی دارد، همه به او محبت می‌کنند و دوستش دارند؛ اما پس از مدتی متوجه می‌شود «خنگ» کلمه خوبی نیست و تابه‌حال تحقیر می‌شده است. آگاهی به تحقیرشدن، زندگی و شخصیت او را کاملاً تغییر می‌دهد تا جایی که دیگر موردپذیرش اطرافیانش نیست.

۲-۳. نیاز به شریک سلطه‌گر^۱

شهاب همیشه از تنهایی ترس دارد. او نمی‌تواند در تاریکی و تنهایی بماند و همیشه تصور می‌کند به دلیل خنگ بودنش ممکن است تمامی خانواده او را ترک کنند:

«ترس از تنها ماندن بیش از کتک و دعوا می‌توانست مرا وحشت‌زده کند. همیشه منتظر بودم که روزی مرا رها کرده و بروند. با چرخش آرام دستگیره در نفس راحتی کشیدم. خداروشکر تنها نیستم» (همان: ۳۵).

او در این میان فقط مادرش را حامی خود می‌بیند به او بیشتر از همه علاقه دارد و فکر می‌کند تنها حامی او در این دنیا است. مریم، مادر شهاب، مدام در حال غصه‌خوردن برای شهاب است و علت حامی بودن او برای شهاب را شاید بتوان بیشتر، از سر وظیفه مادری دانست. مریم در بیشتر اوقات از شهاب حمایت می‌کند و اجازه نمی‌دهد دیگران او را خنگ صدا بزنند. او همچنین متوجه می‌شود که شهاب برای ابراز احساساتش به خشم متوسل می‌شود و به دلیل اینکه نمی‌تواند حرف بزند واکنش‌های خود را این‌گونه نشان می‌دهد. زمانی که شهاب متوجه می‌شود مادر بزرگ پدری‌اش مادرش را مورد توهین قرار می‌دهد تلاش می‌کند مادر بزرگ را نابود کند، برای همین تکه سنگی را از بالای پشت‌بام روی سر مادر بزرگ می‌اندازد، مریم با اینکه متوجه شده شهاب این کار را کرده؛ اما از او حمایت می‌کند که باعث علاقه بیشتر شهاب به او می‌شود:

«- خودتو به اون راه زن، خودت خوب می‌دونی که کار همین پسر خل و چلته. - خبه خبه بی‌خود از خودت حرف درنیار، این بچه اینجا پیش من بود. خودم بردمش دستشویی، آخی طفلک اصلاً یادم رفته بود دوساعته اون تو مونده. با ناباوری و بهت دستم را جوی دهانم گرفتم تا جلوی جیغ سرخوشانه‌ام را که بی‌اختیار می‌خواست بیرون بیاید بگیرم، اسی گفت: وای مامان عجب دروغ‌گویییه!... - می‌بینی مامان چه دروغ‌گوی باهوشیه، الهی قربونش برم» (همان: ۳۳-۳۴).

۲-۴. قدرت^۱

طلب قدرت امری بهنجار است آنگاه که دلیل موجهی برای آن وجود داشته باشد؛ اما اگر این طلب قدرت ناشی از اضطراب یا احساس ضعف و حقارت باشد حالتی روان‌رنجورانه می‌یابد. در مواقعی که شهاب با حرکات انتقام‌جویانه در پی اثبات وجود خویش است در واقع به شیوه‌ای ناسالم در پی کسب قدرت است. او در عین حالی که خود را فردی ضعیف می‌نامد؛ اما به دنبال روزنه‌ای برای ابراز قدرت ناکام مانده در ژرفای وجودش است. او، همان‌طور که در داستان اشاره می‌کند، معتقد است فحش برای افراد ضعیفی مثل او به وجود آمده است و آنگاه که تبلور قدرت و مردانگی و بزرگی را در انجام رفتارهای ستیزه‌جویانه و خشن می‌بیند، دست به رفتارهای انتقام‌جویانه می‌زند. شهاب با ابراز خشم خود

به دنبال نشان دادن قدرت خود است. او زمانی که از طرف دیگران به خصوص خسرو تحقیر می‌شود به این فکر می‌کند که فحش یاد بگیرد و احساس قدرت پیدا کند، حتی اگر این فحش‌ها را نتواند با صدای بلند بیان کند:

«کاش می‌توانستم فحش بدهم، تمام بچه‌ها فحش بلدند، از میان تمام حرف‌ها فحش را تشخیص می‌دادم و آن‌ها را به دقت به خاطر می‌سپردم که البته معنی بعضی از آن‌ها را می‌فهمیدم مثل پدرسنگ و معنی بعضی‌ها را نه نمی‌دانستم. یک بار یکی از بچه‌های کوچک به خسرو گفت تو مادر قهوه‌ای، خسرو آن قدر عصبانی شد که پرید و همدیگر را کلی زد، من خیلی فکر کردم که این کلمه یعنی چی که مادر آدم قهوه‌ای باشد؟ مگر چه اشکالی دارد؟ بی‌گفت: «قهوه‌ای اسم یه رنگه، حتماً مادرش از رنگ قهوه‌ای خوشش نمی‌آد»، من گفتم: «خوب منم بدم می‌آید دوست دارم مامانم مانتو صورتی پوشد»، مدتی گیج بودیم تا اینکه اسی گفت: «شاید منظورش قهوه خوردنی باشد»، من گفتم: «مادر چایه هم بده، چقدر خنده‌دار! این بزرگا چقدر خنگن، چه چیزهایی واسه خودشون درست می‌کنند»، سه تایی خیلی خندیدیم. اسی هر چیزی که توی اتاق بود به مادر گفت و ما از خنده غش می‌کردیم، مادر صندلی، مادر میز، بی‌گفت: «باید خوردنی باشد، مادر لوبیا، مادر خورش» (همان: ۵۱).

زمانی که با کمک شهاب، فرشته پیدا می‌شود و خسرو به اجبار می‌خواهد او را هم به خانه دوست فرشته ببرد شهاب عصبانی می‌شود و فحشی را که یاد گرفته با صدای بلند به زبان می‌آورد:

«خشم در تمام وجودم شعله کشید. آزارهایی که از خسرو دیده بودم پیش چشمم مجسم شد، با نفرت و قدرتی که از جثه کوچکم بعید بود، دستم را از دست خسرو بیرون کشیدم و فریاد زدم: دیوث مادر قهوه‌ای! این‌ها بدترین فحش‌هایی بودند که بلد بودم و در ذهنم به آدم‌های بد می‌دادم؛ ولی از سکوت ناگهانی فهمیدم این بار فحش‌ها در ذهنم گفته نشده؛ بلکه بر زبانه هم آمده و همه شنیده‌اند. خسرو وارفته بود. چند لحظه بر جا ایستادم. بعد برای فرار از بند نگاه متعجب اطرافیان گریختم و از پله‌ها بالا رفتم» (همان: ۱۳۵).

۲-۵. نیاز به اعتبار و وجهه^۱

نیاز به تأیید دیگران نیز امری طبیعی است؛ اما افراد آسیب دیده و دچار اضطراب گاه همه نیروی خود را مصروف جلب تأیید و توجه دیگران می کنند. شهاب در ابتدا قصد دارد با فرزند خوبی بودن و اطاعت از دیگران مورد توجه خانواده به خصوص پدر و اطرافیان قرار بگیرد. او زیر سایه برادر بزرگ ترش آرش است که از نظر همه فردی است باهوش و از سوی دیگر، با وجود شادی، خواهر کوچک تر شهاب که بسیار شیرین زبان است بختی برای مورد توجه قرار گرفتن و دیده شدن ندارد. پس از اینکه شهاب دوره مهرطلبی و دریافت تأیید و محبت را پشت سر می گذارد، دیگر جلب رضایت و خوشایند اطرافیان برایش اهمیت چندانی ندارد. اگرچه افراد روان رنجور عموماً انگیزه و رانۀ نیرومندی برای بهترین بودن دارند و به دنبال آن اند که برای تأیید برتری خویش، دیگران را شکست دهند (ر.ک: فیست، ۱۳۸۹: ۲۰۰)؛ اما در مورد شهاب پس از مدتی این فقط مادرش است که باید از او راضی باشد و همین کافی است:

«اسی گفت: مامانت عجب خنگیه! اون که بابای ما نیست، اون بابای آرشه. مامان با اینکه بلده حرف بزنه، آنقدر باهوشه که همیشه می فهمه ما چی می خوایم، چطور اینو نمی فهمه؟ یعنی نمیدونه که بچه های خوب، سالم، خوشگل و باهوش مال باباهان؛ بچه های خنگ، زشت، مریض، اونا که نمیتونن حرف بززن مال مامان ها. اگه یه ذره حواسشو جمع کنه، به حرفای بابای آرش گوش بده می فهمه ها...؛ ولی اون حواسش همیشه پرته. غصه ما رو می خوره، متوجه نمیشه که بابای آرش وقتی می خواد اونو صدا کنه میگه پسر م بیا، همه جا بافتخار میگه این پسر مه. وقتی بهش نگاه می کنه توی چشمش پراز خنده و مهربونیه؛ ولی اصلاً دوست نداره به ما نگاه کنه. دوست نداره ما رو به کسی نشون بده. همیشه میگه خانم بیا این بچه ات رو جمع کن؛ یعنی این بچه توست، بچه من نیست. چطور مامان اینارو نمی فهمه؟ ما هم محلش نمی گذاریم. همین مامان برامون بسه» (صنعی، ۱۳۸۴: ۹۷).

شهاب آنقدر به خنگ بودن و ناتوان بودن خود ایمان پیدا می کند که هیچ تلاشی برای تغییر شرایط نمی کند و هنگامی که سخنان مادر و پدر را در مورد مشکل دار بودن خودش می فهمد و گمان می کند مادر هم مانند همه فکر می کند، خودش هم تسلیم شده و با خنگ بودنش کنار می آید و می گوید: «چیکار کنیم؟ دست خودمون نیست، ما دیوونه ایم» (همان: ۱۵۴). یا در جای دیگری از زبان

او می خوانیم:

«این دکتر حتماً می فهمه که ما خنگ و عقب افتاده ایم، بعد هم با پولی که بابای آرش جمع کرده می فرستمون به جای دور، به یه مدرسه مخصوص، ما رو با این بچه ها توی اون مدرسه زندانی می کنن، اونوقت دیگه هیچ وقت مامان رو نمی بینیم» (همان: ۱۵۷).

در نتیجه زمانی که شهاب و اطرافیان به این باور می رسند که ناتوان است دست از کسب جایگاه و قدرت در زندگی اش می کشد و پدر نیز همه سرمایه و توانش را برای بزرگ کردن و تربیت آرش به کار می گیرد. از این مرحله به بعد شهاب به محدود ساختن روی می آورد.

۲-۶. محدود ساختن زندگی در مرزهای تنگ^۱

ترس از دست دادن تأیید دیگران یا مورد استهزاء قرار گرفتن باعث می شود فرد روان رنجور از ابراز وجود پرهیز کند و از سخن گفتن هم طفره رود. شهاب که از کودکی بر اثر رخداد های مختلف و وجود برادر و خواهری که حضور و خصلت های شان او را به حاشیه رانده و با بی مهری خانواده روبه رو بوده، سعی می کند زندگی ویژه خود را در دنیای محدود خود داشته باشد. اولین راهی که او انتخاب می کند سخن نگفتن است. این اعتراض شهاب برخلاف سایر اعتراض ها بی صدا است. او در مقابل رفتار خشونت آمیز پدرش در مقابل مادر و در مقابل به سخره گرفتن دیگر اعضای خانواده، مهر سکوت بر لب می زند و به اختیار خودش از حرف زدن پرهیز می کند. این سکوت آشکارترین و جدی ترین واکنش روان رنجورانه شهاب به اضطراب هایش است. او با سکوت پیشگی گزینشی، حالت دفاعی به خود گرفته، از همکاری با دیگران خودداری می کند.

کودکی که دچار این سکوت گزینشی است در بعضی از موقعیت ها اصلاً حرف نمی زند در حالی که شاید در جای دیگر و در برخی موقعیت ها صحبت کند. کودکان زمانی به این شیوه متوسل می شوند که از نظر هیجانی احساس آشفتگی و درماندگی می کنند. کودکانی که سکوت گزینشی اختیار می کنند در صحبت کردن در موقعیت های اجتماعی خاص شکست می خورند. شرح حال هایی از بزرگ سالانی که در کودکی از سکوت گزینشی رنج می برند نیز نشان می دهد که در برخی موارد

ضربه‌های روانی صحبت نکردن آن‌ها به‌عنوان واکنشی برای محافظت از خود بوده است. این کودکان در برخی از شرایط، از صحبت کردن ناکام می‌مانند و معمولاً به همین علت، به لحاظ اجتماعی مضطرب هستند و شاید رفتارهای بدون توجیه و دلیل از آن‌ها سر بزند که نتیجه‌گیری شتاب‌زده بزرگ‌سالان و والدین کودک را به دنبال خواهد داشت.

۲-۷. نیاز به تحسین^۱

نیاز به تحسین با نیاز به وجهه و تأیید اجتماعی قرابت دارد. از منظر هورنای، آدم‌های مشکل‌دار و آسیب‌دیده، نیاز شدیدی به تحسین و احترام دیگران دارند و همه‌چیز را با معیار وجهه‌ای که دارند ارزیابی می‌کنند (رایکمن، ۱۳۹۶: ۱۵۴). اگرچه شهاب با مورد بی‌مهری قرارگرفتن از طرف خانواده هیچ امید برای تشویق و تحسین شدن ندارد؛ اما با توجهی که مادر به او نشان می‌دهد سعی می‌کند از طرف او مورد تحسین واقع شود. مثلاً زمانی که فرشته گم می‌شود و شهاب تنها کسی است که از جای او خبر دارد، بااحساس غرور برای پیدا کردن فرشته پابه‌پای مادرش تلاش می‌کند:

«... [مادر] اگه بتونیم پیداش کنیم و نجاتش بدیم خیلی خوب میشه. همه خوشحال می‌شند و می‌فهمند تو چقدر پسر خوبی هستی. - برای من اصلاً اهمیتی نداشت که کسی جز مادر مرا پسر خوب بداند» (صنعی، ۱۳۸۴: ۱۲۲).

از زبان مادر شهاب نیز که احساس او را به‌خوبی درک می‌کند می‌خوانیم:

«خود را کاملاً به دست شهاب سپردم. او با غرور مرا راهنمایی می‌کرد. از اینکه جدی گرفته‌شده خوشحال بود و همین بر ترس او چیره می‌شد» (همان: ۱۲۳).

البته شواهد این نیاز روان‌رنجورانه در شهاب چندان زیاد نیست؛ ولی این نیاز با نیاز دیگر او در انتخاب زندگی بسته و محدود پیوند دارد؛ زیرا تنها رضایت مادر برای او کفایت می‌کند. زمانی که شهاب در خانه با پدر و مادرش زندگی می‌کند برای هر مسأله‌ای تحقیر می‌شود؛ اما مادر گاهی متوجه کارهای خوب او نیز می‌شود و او را تشویق می‌کند؛ بنابراین از نظر شهاب فقط مهم این است که مادرش او را دوست داشته باشد و دیگران مهم نیستند. زمانی که فرد در خود احساس ناامنی کند سعی

می‌کند موفقیت‌هایی را نیز کسب کند. شهاب نیز در مقابل کسانی که دوستشان دارد سعی می‌کند توانایی‌هایش را نشان دهد تا آن‌ها دوستش داشته باشند. این اتفاق زمانی می‌افتد که شهاب سعی می‌کند در مطب دکتر از دست پدر و مادرش فرار کند. زمانی که او توسط آقای کریمی و سودابه خانم پیدا می‌شود و برای چند روز با آن‌ها زندگی می‌کند روحیه تازه و شادی پیدا می‌کند و دوست دارد به بهترین شکل با آن‌ها رفتار کند:

«با لبخندی غمگین به من چشم دوخت احساس کردم برای خوشایند او هم که شده باید کاری کنم، دویدم، با سرعت از پله‌های بلندترین سرسره بالا رفتم. می‌خواستم او ببیند که چقدر زرننگ و چالاکم، نمی‌دانم چرا برایم مهم بود که او قضاوت خوبی در موردم داشته باشد. از آن بالا برای مرد دست تکان دادم. مرد خندید و دست بلند کرد. باشهامت و سریع‌تر از همه بچه‌ها از سرسره پایین لغزیدم. مرد برایم دست زد» (همان: ۱۷۲-۱۷۳).

۲-۸. نیاز روان‌رنجورانه به خودبستگی و استقلال^۱

چنانکه بیان شد، شهاب در آغاز با میل و علاقه سعی دارد با پسرها و خسرو بازی کند. برای همین به تمام کارهایی که او می‌گوید گوش می‌دهد تا رضایت او را جلب کند. زمانی که متوجه می‌شود دیگران از او سوءاستفاده می‌کنند تصمیم می‌گیرد مقابل آن‌ها بایستد بنابراین از پیوستن به دیگران خودداری می‌کند و در همین زمان است که رابطه او با دوستان خیالی‌اش «اسی» و «بی» و صحبت کردن در ذهنش شدت پیدا می‌کند. شهاب که با وجود این دوستان خیالی به دیگران احساس نیاز پیدا نمی‌کند تمام وقتش را در اتاق خود می‌گذراند. این تنهایی و دوری از خانواده باعث شده شهاب به دوستان خیالی‌اش پناه ببرد و با آن‌ها سخن می‌گوید، می‌خندند و درد دل می‌کند، دوست او بی که بیشتر احساس گناه می‌کند، غصه می‌خورد و اسی عصبانی و پرخاشگر است. می‌توان این‌گونه برداشت نمود که آن‌ها آینه‌ای از شخصیت شکسته شهاب هستند. این بخش از متن نشان‌گر این مسأله است:

«بی خیلی غصه می‌خورد که چرا مثل آرش (برادر بزرگ شهاب) باهوش نیست و پدر

دوستش ندارد و اسی با عصبانیت می گفت: به جهنم، مهم نیست، گور باباش، این قدر دلم می خواد همشونو بزnm، اصلاً بابا به چه درد می خوره بره گم شه» (همان: ۴۰).

خاستگاه اسی و بیبی در داستان به درستی مشخص نیست و نویسنده به یکباره سراغ آن‌ها می رود و آن دو جای خود را به عنوان مخاطب‌های اصلی شهاب از همان ابتدای داستان باز می کنند. مخاطب هیچ‌گاه در طول داستان نخواهد فهمید که اسی و بیبی از کجا پیدا شدند. از دیدگاه روانکاوی می توانیم یکی را نهاد و دیگری را فراخود شخصیت قلمداد نماییم. نهاد همیشه در پی کسب لذت‌ها و قدرت طلبی است و فراخود به مثابه وجدان اخلاقی، او را از انجام فرمان‌های لذت جویانه باز می دارد.

۹-۲. کمال و شکست ناپذیری^۱

از نظر روان‌شناختی زمانی که شخص از اشتباه کردن و مورد انتقاد قرار گرفتن می ترسد سعی می کند قبل از اینکه مورد توجه دیگران قرار بگیرد ضعف خود را بشناسد و پنهان کند یا برای اصلاح آن تلاش کند (ورنون و هال، ۱۳۸۶: ۱۱۸-۱۱۹). شهاب نیز از سخن گفتن بیزار است و می ترسد هنگامی که لب به سخن می‌گشاید اشتباه کند و از طرف دیگران مورد تمسخر قرار بگیرد:

«فکر حرف زدن به تدریج، اضطراب دائمی من شد. هر وقت که باید کلامی از دهانم خارج می شد، قلبم به تپش می افتاد. گوش‌هایم زنگ می زد و صدای اطرافیان محو و نامفهوم می شد» (صنیعی، ۱۳۸۴: ۹۹).

همچنین شهاب در فصل‌های آخر، زمانی که با مادر بزرگ خود احساس راحتی می کند و با او سخن می گوید درباره ترس از مسخره شدن توسط دیگران، به علت ناتوانی در درست صحبت کردن، حرف می زند. مادر بزرگ به او می گوید که می تواند به مدرسه برود و به جای سخن گفتن بنویسد؛ شهاب این راه را انتخاب و جایگزین حرف زدن می کند.

«- حالا من توی مدرسه باید با همه حرف بزnm؟ اگه بزnm بگیره چی؟ همه به هم می خندند. - نه مادر چون نمی گیره، دیدی امروز نگرفت، تازه همه بچه‌ها مثل خودت هستند. اگر بخندند مهم نیست، تو هم به اونا بخند. عوضش سواددار میشی. اونوقت می تونی حرفاته بنویسی، هر جا

دلت نخواست حرف بزنی، نمی‌زنی به جاش می‌نویسی. بنویسم!... آره! می‌تونم حرف نزتم به جاش بنویس... راست میگه! چه جالب!... ناگهان راهی جایگزین برای حرف زدن که این همه سخت بود پیش رویم گشوده شد. چه کشف بزرگی! این دلیل قانع کننده‌ای برای مدرسه رفتن بود...» (همان: ۱۵۱-۲۵۲).

۲-۱۰. تحلیل شکل‌گیری روندهای شخصیتی حرکت جدا از مردم در کودکی و بزرگ‌سالی شهاب

اگرچه در آغاز داستان، شهاب در روایت خود نشان می‌دهد که در کودکی در پی کسب محبت و راضی نگه داشتن افراد بوده، شخصیت گوش‌به‌فرمانی داشته و تلاش می‌کرده همه را راضی نگه دارد؛ اما زمانی که متوجه می‌شود از طرف دیگران مورد تمسخر و تحقیر قرار می‌گیرد ناراحت می‌شود و احساس نفرت از دیگران در او ریشه می‌دواند:

«تازه معنی خنگ بودن را درک می‌کردم پس در تمام این مدت تحقیر می‌شدم و نمی‌فهمیدم. با اندوه، خشمی عمیق را که به تدریج در درونم گسترده می‌شد احساس کردم. از آن‌پس از این کلمه چنان متنفر شدم که با شنیدن آن سرم داغ می‌شد، خودم سرخ‌شدن صورتم را می‌دیدم، در درونم چیزی به جوش می‌آمد، بی‌اختیار حمله می‌کردم و چون اغلب توانایی مقابله با گوینده را نداشتم، چیزی را خراب می‌کردم، می‌شکستم، خوردم می‌کردم. دیگر دست خودم نبود باید به هر شکلی این احساس تلخ را از وجودم بیرون می‌ریختم و گرنه می‌مردم» (همان: ۲۰).

از آن‌پس در موارد مختلف، واکنش‌های شهاب را می‌بینیم که هر بار قصد دارد نفرت خود را نشان دهد و به دلیل ناتوان بودن در سخن گفتن، با شکستن و خراب کردن وسایل دیگران این نفرت را بروز می‌دهد.

با گذشت زمان و ناتوانی او در سخن گفتن، همه اطرافیان شهاب را عقب‌افتاده، خنگ، ناتوان و خطرناک می‌دانند. شهاب نیز تسلیم افکار دیگران می‌شود و از خود واقعی‌اش که توانایی حرف زدن دارد و می‌تواند خودش را به دیگران نشان دهد فاصله می‌گیرد. در جایی از داستان نیز متوجه می‌شویم که شهاب تنهایی و گوشه‌گیری خودش را دوست دارد و دلش می‌خواهد تمام وقتش را در تنهایی و با

آدم‌ها و حرف‌های درون ذهنش بگذراند:

«مادر! آن‌طور که انتظار داشتم از من حمایت نمی‌کرد. انگار او هم ته دلش مقصربودنم را پذیرفته بود و باور می‌کرد که توانایی کشتن خواهرم را دارم. با ضعف او من هم سقوط می‌کردم. دیگر در دیوانه‌بودنم شکی نداشتم و از تصوّر اینکه روزی خواهرم را خواهم کشت به لرزه می‌افتادم. آن‌ها می‌گویند من می‌توانم، پس حتماً می‌توانم!» (همان: ۱۵۳).

روان‌رنجورها گاه شکاف بین خودواقعی و خودآرمانی را با نکوهش خود و نفرت از خود پر می‌کنند. اگرچه آن‌ها نتایج این عمل را به‌صورت احساس حقارت، عذاب کشیدن و احساس گناه، حس می‌کنند؛ ولی ناآگاه هستند که خودشان این احساسات و ارزیابی‌های ناراحت‌کننده و دردناک را به‌وجود می‌آورند (هورنای، ۱۹۵۰: ۱۱۶). شهاب نیز به‌طور پنهانی از ناتوانی و پذیرفته نشدن نفرت دارد نفرتی که آن را برون‌فکنی می‌کند و با ناسزاگویی و فحاشی به اطرافیان در ذهنش یا با خراب کردن وسایل آنان سعی در سرکوب کردن اضطراب خود دارد. احساس دیوانه و غیرطبیعی بودن در شهاب به حدّی قوت می‌گیرد که زمانی که می‌خواهند او را نزد پزشک ببرند بارها خود را دیوانه خطاب می‌کند.

«مواظب بودم که دستم بی‌اختیار بلند نشود و بر سر او نکوبد؛ ولی وسوسه داشت شدت می‌گرفت. وقتی صدای شادی مانع شنیدن حرف‌های پدر و مادر شد دیگر طاقتم را از دست دادم و محکم بر سرش کوبیدم. شادی جیغ کشید. مادر برگشت با غرغر شادی را بغل کرد و به صندلی جلو برد. پدر با نگاه معنی‌داری به مادر، سرش را تکان داد. اسی گفت: چیکار کنیم ما دیوونه‌ایم دست خودمون نیست» (صنیعی، ۱۳۸۴: ۱۵۴).

شهاب با پذیرش دیوانه‌بودن سعی در پیشرفت در این دیوانگی و اثبات آن به دیگران دارد و دوست دارد در این شخصیتی که دیگران از او ساخته‌اند پیشرفت کند و همین باعث دوری از خودواقعی او می‌شود:

«اسی گفت: «این دکتر حتماً می‌فهمه که ما خنگ و عقب‌افتاده‌ایم، بعد او با پولی که بابای آرش جمع کرده می‌فرستمون به جای دور، به مدرسه مخصوص، ما رو با این بچه‌ها توی اون

مدرسه زندانی می‌کنم، اونوقت دیگه هیچ وقت مادر رو نمی‌بینیم» (همان: ۱۵۷).

شهاب که به نشانه اعتراضی خاموش، سخن نگفتن را انتخاب کرده، فاصله گرفتن و دوری جستن از خانواده را برمی‌گزیند. هرچند او از دوری و تنها ماندن وحشت دارد؛ اما به از دور نگاه کردن به خانواده‌اش قانع شده و به آن‌ها نزدیک نمی‌شود. گاهی اوقات از بین حرف‌های شهاب متوجه می‌شویم که او هم دوست دارد مانند خواهر و برادرش با پدر بازی کند؛ اما بی‌اهمیتی پدر به او باعث شده به سمتش نرود و هر دو دور از هم باشند:

«آرش کنار پدر نشسته بود. پدر برای حرکت دادن مهره‌ها با او مشورت می‌کرد. با حسرت نگاهشان کردم. چقدر دلم می‌خواست مرا هم صدا می‌کرد و کنار خودشان می‌نشاند. توجه و محبت همه مردم دنیا در مقابل بی‌توجهی و بی‌محبتی او هیچ ارزشی نداشت. سرم را پایین انداختم و به آرامی به دنبال پسرها از پله بالا رفتم» (همان: ۱۴۷).

این بی‌توجهی از سمت پدر به جایی می‌رسد که شهاب مطمئن می‌شود پدرش او را دوست ندارد و حتی در عالم خودش به این نتیجه می‌رسد که او فقط پدر آرش است، نه پدر خودش:

«این بی‌توجهی در آن روزهای حساس به من فهماند که جایگاهی در قلب پدر ندارم. دیگر دوروبر او نمی‌رفتم، می‌ترسیدم باز هم پام را لگد کند. چند بار دیگر که به خانه آمد و مرا ندید، جلوی آینه‌ی قدی که روی در کمد نصب شده بود نشستم، به خودم که خیلی کوچک و نحیف بودم نگاه کردم و تصمیم گرفتم که دیگر هرگز از آمدن او خوشحال نشوم، به استقبالش نروم، او را نبوسم... نمی‌گویم این کارها را از روی عمد می‌کرد؛ ولی ناخودآگاه آزرده و از وجود من شرمگین بود و من با تمامی کوچکی این واقعیت را به‌وضوح درک می‌کردم» (همان: ۹۸-۹۹).

شهاب با پیدا کردن دو دوست خیالی برای خودش به محدود کردن دنیای خود قوت می‌بخشد و تمام وقتش را در اتاق همراه با اسی و بیبی می‌گذراند. او مانند همه افرادی که تنهایی را برای خود انتخاب می‌کنند اجتماع را باعث ناراحتی و بدبختی می‌داند. او به دنیای خود راضی است و به دنبال شهرت، مقام، جاه و جلال نمی‌رود. سلیقه او به تناسب معلومات، ذوق و سلیقه، مطالعه، موسیقی، نقاشی،

باغبانی و جز آن است (سیاسی، ۱۳۷۰: ۱۲۳). زمانی که شهاب متوجه می‌شود همه او را به خاطر خنگ بودن و اشتباهاتش پس می‌زنند، از آن‌ها دوری می‌کند به امید آنکه دیگران هم به او آزاری نرسانند.

مرور تجربه‌های شهاب در دوران کودکی نشان می‌دهد او چگونه تلاش می‌کند در مرحله‌های مختلف برای غلبه بر اضطراب‌های خود و دستیابی به احساس امنیت در خانه و در ارتباط با دیگران به برخی از نیازهای روان‌رنجورانه خود، پاسخ دهد. این نیازها در فرد سالم نیز وجود دارند؛ اما در فرد روان‌رنجور این نیازها به شکلی شدیدتر دیده می‌شوند. همچنین در فرد روان‌جور عموماً یکی از سه روند حرکت به سوی مردم، حرکت برضد مردم و حرکت دور از مردم، بر دو روند دیگر غالب می‌شود. به عبارت دیگر، در فرد سالم این سه روند حضور دارند و او می‌تواند تصمیم بگیرد در فلان وضعیت کدام یک از آن‌ها را برگزیند؛ اما در فرد روان‌رنجور این سه روند در مقابل هم قرار می‌گیرند؛ به عبارت دیگر، فرد نمی‌تواند در هنگام گزینش یک روند، دو روند دیگر را پس بزند، آن‌ها حضور دارند و ایجاد تضاد بنیادی می‌کنند.

با کنار هم گذاردن آنچه شهاب درباره کودکی‌اش روایت می‌کند و شواهدی که از بزرگ‌سالی او در خلال همین روایت می‌توان به دست آورد، نشان می‌دهد کودکی او بر اکتونش سایه انداخته است. در آغاز روایت، هنگامی که در جشن تولد بیست سالگی شهاب، از او درباره عکسی که خود او در آن حاضر است پرسش می‌شود دچار اضطراب شده و با دوری از مردم به بالای پشت‌بام پناه می‌برد:

«به عکس خیره شدم. این کیه؟ واقعاً این کیه؟ قلبم فروریخت، زبانم سنگین شد، سرگشته به اطراف نگاه کردم، دنبال راه فراری می‌گشتم. خانه شلوغ بود. نیمی از مهمان‌ها آمده بودند. مادر این‌ها را از کجا پیدا کرده بود؟ واقعاً بزرگ شدن این قدر مهم است؟ من چندان تغییری در خود احساس نمی‌کردم. بچه‌ها همه با هم حرف می‌زدند، می‌خندیدند و خانه را ارزیابی می‌کردند. نمی‌دانستم به عنوان یک میزبان چگونه باید رفتار کنم. چند نفر از دوستان از در وارد شدند، بقیه دور آن‌ها را گرفتند. از فرصت استفاده کردم و به سرعت از پله‌ها بالا دویدم، وقتی در اتاق را پشت سرم بستم و به آن تکیه دادم، نفس نفس می‌زدم هر چند که چندان خسته نبودم» (همان: ۱).

شهاب در بزرگسالی دوری از مردم را رویه جاری زندگی اش کرده است. هنگامی که شهاب به مدرسه می‌رود معلم متوجه خط خوش او شده و باعث می‌شود شهاب خواسته یا ناخواسته به محیط امنی پناه ببرد و در دانشگاه هنر بخواند. شهاب با اشاره به شرایط برادرش آرش که زیر فشار پدر برای پزشک شدن قرار دارد از شرایط آرام و بی‌دردسر خود احساس رضایت می‌کند و قانع است. همچنین نقلی از او که به تجربه شکست برادرش، آرش، اشاره دارد نشان می‌دهد که او نیز همچون شهاب متأثر از روابط درون خانواده است. درواقع آرش که همواره از او انتظار بهترین بودن می‌رفته نیز دچار اضطراب ناشی از نیازهای روان‌رنجورانه است:

«حق با مادر بود، وقتی آرش در کنکور پزشکی قبول نشد. مثل دیواری فروریخت. ناراحتی اعصاب و افسردگی شدید کارش را به بیمارستان کشاند. از درس و کتاب متنفر شد. سه سال زیر نظر دکتر بود تا کم‌کم تبدیل به آدمی معمولی شد. تازه فهمید که از اول هم پزشکی را دوست نداشته و عاشق ادبیات است. من از این بدبختی‌ها معاف بودم. از من خوشبخت‌تر، شادی بود که انگار هیچ غمی در عالم نداشت. می‌دانست همه همان‌طور که هست دوستش دارند. برایش مهم نبود که بهترین باشد و بابت آن نه غصه می‌خورد، نه حسادت می‌کرد» (همان: ۲۷۹).

در اواخر رمان جایی که شهاب به توصیف شرایط کنونی خود می‌پردازد شاهد دیگری بر تثبیت روند حرکت جدا از مردم در وی دیده می‌شود:

«سال‌ها به سرعت گذشت و من حالا دانشجوی سال دوم هنر هستم؛ ولی هنوز هم اعتماد به نفس ندارم، به راحتی نمی‌توانم با دیگران ارتباط برقرار کنم، وقتی تصمیم می‌گیرم در جمعی حرف بزنم یا اظهار عقیده کنم، قلبم چنان به تپش می‌افتد که یا از گفتن مطلب منصرف می‌شوم و یا با چنان صدای لرزانی حرف می‌زنم که هیچ‌کس متوجه منظورم نمی‌شود. هنوز هم ته دلم خودم را خنگ می‌دانم. در هیچ شرایطی از خودم و کاری که می‌کنم مطمئن نیستم و این تردید حتی بر کارهای هنری‌ام سایه می‌اندازد. مادر هنوز هم نگران و دلواپس من است و سعی می‌کند کاری کند تا بیشتر با هم‌سن‌وسالانم نزدیک شوم. امروز برای بیست‌سالگی‌ام جشن تولد مفصلی گرفته» (همان: ۲۸۸).

همچنین به نظر می‌رسد شهاب هنوز نیازمند تأیید و پذیرش پدرش است؛ نیازی که در کودکی به شکل سالم پاسخ درخور نیافته و در بزرگسالی نیز نتوانسته از آن گذر کند. او در پاسخ به سؤال یکی از مهمانان که می‌پرسد: «این آقاهه کیه این طوری بغلت کرده؟» چنین واکنش نشان می‌دهد: «به عکس خیره شدم و به آرامی گفتم: این...؟! این بابای آرشه!...» (همان: ۲۸۹).

۳. نتیجه‌گیری

پدر آن دیگری، در نگاه کلی، بازنمایی خانواده‌ای است که در آن رابطهٔ کودک با پدر و مادر سالم و مبتنی بر محبت و پذیرش نیست. همچنین رمان، توصیفی است از روند رخدادهای کودکی فردی که آرام آرام از دیگران فاصله می‌گیرد و به شخصیتی تنها تبدیل می‌شود. شهاب احساس امنیت خود در رابطه با خانواده را از دست می‌دهد و برای به دست آوردن دوباره آن سعی می‌کند به مجموعه‌ای از نیازها که خود را بر او تحمیل می‌کنند پاسخ دهد؛ اما هیچ کدام از آنها نمی‌توانند جای نیاز اصلی او به محبت پدر و دیگر اعضای خانواده را بگیرند. اضطراب اساسی شهاب گسترش می‌یابد و بالاترین نمود ناتوانی شهاب از کسب دوباره احساس امنیت و حرکت او در روند جدایی از دیگران این است که تصمیم می‌گیرد دیگر حرف نزد. مجموعه‌ای از نیازهای روان‌رنجورانه در دوران کودکی شخصیت اصلی رمان، با شدت و ضعف‌های متفاوت، پدید می‌آیند و او می‌کوشد به آنها از راه‌های مختلف پاسخ دهد. بنا بر نظریه هورنای ترکیب و وجود هم‌زمان برخی از این نیازهای روان‌رنجورانه موجب واکنش‌هایی از طرف شخص نسبت به اجتماع می‌شود که در قالب سه روند روان‌رنجورانه و شکل‌گیری سه تیپ شخصیتی بروز می‌یابند؛ یعنی حرکت به سوی مردم (مردم‌پذیری)، حرکت برضد مردم (مردم‌ستیزی) و حرکت دور یا جدا از مردم (مردم‌گریزی). در ابتدای رمان می‌بینیم که شهاب قدرت نه گفتن ندارد و برای راضی نگه داشتن همه به خواسته‌های نابجای آنان نیز پاسخ مثبت می‌دهد. به‌مرور زمان، هنگامی که شهاب سعی می‌کند از این منفعل بودن بیرون بیاید و مطابق با خواست خودش رفتار کند، به دلیل بروز دسته دیگری از نیازها، باز راه غلطی در پیش می‌گیرد و سعی می‌کند نارضایتی خود را با لجبازی و خراب کردن وسایل دیگران و فحش دادن نشان دهد و سرانجام نیز، راه دوری از مردم و تنهایی را برمی‌گزیند. او در بزرگسالی با وجود اینکه هنر می‌خواند هنوز هم اعتماد به نفس

پایینی دارد و نمی‌تواند با دیگران ارتباط برقرار کند. اگر بخواهد در جمعی سخن بگوید دچار تپش قلب شده، سکوت می‌کند. او هنوز خود را خنگ می‌داند و با اعتمادبه‌نفس کمی که دارد در انجام کارهای هنری خود نیز دچار تردید می‌شود. مادر شهاب با گرفتن جشن تولد در بیست‌سالگی قصد دارد او را به هم‌سن و سالانش نزدیک کند؛ اما شهاب جدا بودن از مردم را انتخاب می‌کند و به پشت‌بام خانه پناه برده، خاطراتش را مرور می‌کند.

کتابنامه

افضلی، علی؛ حاجی علی‌اشرفی، زینب. (۱۳۹۹) «کاربست نظریه کارن هورنای در مطالعه روان‌شناختی شخصیت‌های رمان *عطر فرانسوی*». *ادبیات و پژوهش‌های میان‌رشته‌ای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*. ۲(۲)، ۷۱-۹۷.

بدیعی، فریده؛ صادقی، مریم. (۱۳۹۹) «بررسی پرخاشگری زنان در آثار جمال‌زاده و هدایت بر اساس نظریه کارن هورنای». *زن و فرهنگ*، ۱۲(۱)، ۳۳-۴۷.

برزگر، ابراهیم. (۱۳۹۵) *روانشناسی سیاسی*. چاپ پنجم. تهران: سمت.

بهنام‌فر، محمدعلی؛ طلایی، زینب. (۱۳۹۳) «نقد روان‌شناختی شخصیت در رمان *سال‌مرگی* بر مبنای نظریه کارن هورنای». *متن پژوهی ادبی*، ۱۸(۴)، ۱۷۵-۱۹۳.

بهنام‌فر، محمدعلی؛ شامیان سرکلاهی، اکبر؛ طلایی، زینب. (۱۳۹۴) «نقد روان‌شناختی داستان *دیگر سیاوشی* نمانده بر اساس نظریه هورنای». *نشریه پژوهش ادبیات معاصر جهان*، ۱۸(۲)، ۲۳-۴۲.

پورحبیبی، ناصر؛ غلامرضایی، محمد؛ عقدایی، تورج؛ آریان، حسین. (۱۳۹۸) «تحلیل روان‌شناختی شخصیت کودکان در داستان‌های هوشنگ مرادی کرمانی بر اساس نظریه کارن هورنای». *ادبیات و پژوهش‌های میان‌رشته‌ای*، ۱(۲)، ۲۸-۴۴.

رایکمن، ریچارد. (۱۳۹۶) *نظریه‌های شخصیت*. چاپ چهارم. ترجمه مهرداد فیروزبخت. تهران: ارسباران.

رضایی، محمدعلی؛ زیرک، سارا؛ آذر، امیراسماعیل. (۱۳۹۹) «بازنمایی اضطراب شخصیتی بر اساس نظریه کارن هورنای در رمان *جزیره سرگردانی* سیمین دانشور». *جستارنامه ادبیات تطبیقی*، ۴(۲)، ۷۸-۹۷.

رضایی، محمدعلی؛ زیرک، ساره؛ آذر، امیراسماعیل. (۱۳۹۹) «تحلیل روان‌کاوانه دو شخصیت زن و مرد در رمان سووشون بر اساس نظریه عصبیت کارن هورنای». ادبیات و پژوهش‌های میان‌رشته‌ای، ۲(۴)، ۱۹۱-۲۲۰.

سیاسی، علی‌اکبر. (۱۳۷۰) نظریه‌های شخصیت. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

شاکری، جلیل؛ بخشی، بهناز. (۱۳۹۴) «تحلیل روان‌شناختی شخصیت‌های سه داستان‌گلد، خاکسترنشین‌ها، آشغال دونی غلامحسین ساعدی بر مبنای نظریه کارن هورنای». متن پژوهی ادبی، ۱۹(۱)، ۵۵-۸۸ شاملو، سعید. (۱۳۸۸) مکتب‌ها و نظریه‌ها در روانشناسی شخصیت، چاپ نهم. تهران: رشد.

شولتز، دوان؛ شولتز، سیدنی ال. (۱۳۸۹) نظریه‌های شخصیت. ترجمه یحیی سید محمدی. تهران: نشر هما. صمیمی، سعیده؛ عادل‌زاده، پروانه؛ پاشایی، کامران. (۱۳۹۹) «بررسی روان‌کاوانه نیاز مهرطلبانه و تفاوت آن با عشق سالم در رمان سهم من بر اساس نظریه کارن هورنای». مطالعات زبان و ادبیات غنائی، ۱۰(۲)، ۴۱-۵۸.

صنّعی، پرینوش. (۱۳۸۴) پدر آن دیگری. تهران: روزبهان.

فهم کلام، محبوبه. (۱۳۹۵) «نقد روان‌شناختی آنته کریستا بر مبنای نظریه کارن هورنای». نقد زبان و ادبیات خارجی (پژوهشنامه علوم انسانی)، ۱۳(۱)، ۲۰۹-۲۲۶.

فیست، جس؛ فیست، گریگوری جی؛ رابرتس، تونی-آن. (۱۳۹۰) نظریه‌های شخصیت. ترجمه یحیی سید محمدی. تهران: ویرایش.

دیویس، رابرت کان؛ فینک، لاری. (۱۳۷۳) «نقد ادبی قرن بیستم». ترجمه هاله لاجوردی. فصلنامه ارغنون، ۱(۴)، ۱-۱۶.

لاندین، رابرت. (۱۳۷۸) نظریه‌ها و نظام‌های روانشناسی. چاپ اول. ترجمه یحیی سید محمدی. تهران: ویرایش. ورنون، نوردبی؛ هال، کالوین. (۱۳۸۶) راهنمای زندگی‌نامه و نظریه روانشناسان بزرگ. چاپ دوم. ترجمه احمد به‌پژوه و نجفعلی دولتی. تهران: انتشارات منادی تربیت.

هورنای، کارن. (۱۳۸۴) شخصیت عصبی زمانه ما. چاپ اول. ترجمه اکبر تبریزی. تهران: بهجت.

هورنای، کارن. (۱۳۹۸) تضادهای درونی. ترجمه محمدجعفر مصفا. تهران: بهجت.

هورنای، کارن. (۱۳۹۷) *عصیت و رشد آدمی*. چاپ بیستم. ترجمه محمدجعفر مصفا. تهران: بهجت.

هورنای، کارن. (۱۳۹۵) *راه‌های نو در روانکاوی*. ترجمه اکبر تبریزی. تهران: بهجت.

References

- Afzali, A. & Haji Ali Ashrafi, Z. (2021). "Applying Karen Horney's Theory to the Psychological Study of the Personality in French Perfume of Amir Tajesser". *Literary Interdisciplinary Research*, 2(2), 71-97. 10.30465/LIR.2020.29522.1101 (In Persian).
- Badieifard, F. & Sadeghi, M. (2020). "Evaluation of Women's Aggression in the Works of Jamalzade and Hedayat Based on Karen Horney Theory". *Woman and Culture*, 12(1), 33-47. (In Persian).
- Barzegar, E. (2015). *Political Psychology*. Tehran: Samt Publications. (In Persian).
- Behnamfar, M. & Talaei, Z. (2015). Psychological Critique of the Character in the "Salmargi" based on Karen Horney's Theory. *Literary Text Research*, 18(4), 175-193. (In Persian).
- Behnamfar, M. Shamian Sarokolaei, A. & Talaei, Z. (2013). "Psychological Criticism of Digar Siyavoshi Namandeh ("There is no Siyavosh Still Alive") Based on Karen Horney's Theory". *Research in Contemporary World Literature*, 18(2), 23-42. (In Persian).
- Davis, R. C. & Fink, L. (1995). "Twentieth Century Literary Criticism". Translated by; H. Lajvardi, *Arghanoon Quarterly*, 4(1), 1-16. (In Persian).
- Fahimkalam, M. (2017). "A psychological criticism on "Antichrista" by the Belgian contemporary author, AmelieNothomb, based on theories of Karen Horney". *Critical Language and Literary Studies*. 13(1), 209-226. (In Persian).
- Feist, J. Feist, G. & Roberts, T. (2012). *Personality Theories*. Translated by; Y. Seyyed Mohammadi. Tehran: Virayesh Publications. (In Persian).
- Horney, K. (2020). *Our Inner Conflicts*. Translated by; M. J. Mosaffa. Tehran: Behjat Publications. (In Persian).
- Horney, K. (2019). *Neurosis and Human Growth: The Struggle towards Self-Realization*. 20th Edition. Translated by; M. J. Mosaffa. Tehran: Behjat Publications. (In Persian).

- Horney, K. (2017). *New Ways in Psychoanalysis*. Translated by; A. Tabrizi. Tehran: Behjat Publications. (In Persian).
- Horney, K. (2006). *The Neurotic Personality of Our Time*. 1st Edition. Translated by; A. Tabrizi. Tehran: Behjat Publications. (In Persian).
- Lundin, R. W. (1999). *Theories and Systems of Psychology*. Translated by; Y. Seyyed Mohammadi. Tehran: Niyayesh Publications. (In Persian).
- Maykut, P. S. & Morehouse, R. E. (1994). *Beginning Qualitative Research: A Philosophic and Practical Guide*. London, Washington D.C: Falmer Press.
- Mayring, P. (2000). "Qualitative Content Analysis". *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 1(2).
- Poorhabibi, N. Gholamrezaie, M. Aghdaie, T. & Arian, H. (2020). "Psychological analysis of children's personality in the stories of Houshang Moradi Kermani based on Karen Horney's theory" . *Literary Interdisciplinary Research*, 1(2), 28-44. Doi. 10.30465/LIR.2019.4400. (In Persian).
- Reichman, R. (2017). *Theories of Personality*. Translated by; M. Firoozbakht. Tehran: Arasaran. (In Persian).
- Rezaei, M. Zirak, S. & Azar, A. (2020). "Representation of Personality Anxiety Based on Karen Horne Theory in Simin Daneshvar's Wandering Island". *Jostarnameh*, 4(2), 78-97. DOR. 20.1001.1.26454882.1399.4.12.5.0. (In Persian).
- Rezaei, M. Zirak, S. & Azar, A. (2021). "Psychoanalysis of two (one male and one female) characters of the novel Souvashun based on the theory of neurosis of Karen Horney". *Literary Interdisciplinary Research*, 2(4), 191-220. Doi 10.30465/LIR.2020.33381.1215. (In Persian).
- Samimi, S. Adelzadeh, P. & Pashaei, K. (2020). "Psychoanalytic Criticism of "Affection Seeking" and its Difference with "Healthy Love" in the Novel Called "My Share" Based on Horney's Theory". *Journal of Studies in Lyrical Literature and Language*, 10(2), 41-58. (In Persian).
- Saniee, P. (2006). *Father of the Other One*. Tehran: Rouzbehan Publications. (In Persian).
- Schultz, D. & Schultz, S. E. (2011). *Theories of Personality*. Translated by; Y. Seyyed Mohammadi. Tehran: Homa Publications. (In Persian).

Shakery, J. & Bakhshi, B. (2015). "Psychological Analysis of Characters of Three Storeis from Gholam Hosein Sâedi (Beggars, Distitutes, and Garbage can) According to Karen Horney's theory". *Literary Text Research*, 19(1), 55-88. (In Persian).

Shamloo, S. (2009). *Schools and Theories in Personality Psychology*. Tehran: Roshd Publications (In Persian).

Siasi, A. A. (1992). *Theories of Personality*. Tehran: Agah Publications. (In Persian).

Vernon, J. N. & Hall, C. S. (2008). *Guide to Psychologists and Their Concepts*. 2nd Edition. Translated by; Behpajouh, A. & Dowlati, N. Tehran: Monadi Tarbiat. (In Persian).